

Riikka Rossi

Vapauden muunnelmia. Naturalismi ja eksistentialismi Maria Jotunin *Arkielämää* -kertomuksessa

Ei kukaan osannut kärsiä niin kuin hän. Kaikesta hän nytkin kärsi, kehnoudestansa, ihmiskurjuudesta, jonka hän yksin tunsi, kaikesta. Kärsi, että puun piti maassa tuossa kasvaa, että se ei liikkumaan kyennyt, ei ymmärtämään enemmän kuin tylsä ihmishenki. Kärsi siitä, että ruoho oli vihreä ja peitti maata ja sitten lakastui ja maaksi muuttui. Vaan ennen kaikkea kärsi siitä, että hänen rintaansa niin halkaisi ja sydäntänsä katkaisi, hänen, yksinäisen korvenvaeltajan, jota maailman tuskat takaa ajoivat. Mitä pahaa hän oli tehnyt, että hänen piti kerjätä ja alentua. Kielsikö muu luonto niin syvästi itsensä kuin vainottu ihmisraukka, jolle vissit elämisen ehdot annettiin, vaan ei voimaa täyttämään niitä. (A, 7)

Maria Jotunin (1880–1943) *Arkielämää* (1909) on syrjäiseen Koppelmäen kylään sijoittuva lyhyt yhdenpäivänromaanin. Kyläläisten elämää kuvaavia yksittäisiä episodeja kutoo yhteen talosta toiseen vaeltavan kiertolaisen, Nymanin hahmo. Jatkuva liikkeelläö pitää kulkurin mielen vireillä ja saa pohtimaan elämän, kärsimyksen ja olemassaolon arvoitusta. Kodittomuuden ja vierauden tuntoja kokeva korvenvaeltaja Nyman on eksistentialistiselle kirjallisuudelle tyypillinen ulkopuolinen elämän sivustakatsoja. Olemassaolon ahdistusta kokeva Nyman kärsii itsensä ja toisten puolesta – ”kukaan ei osannut kärsiä niin kuin hän”, kuten hän kuvaa yllä siteeratussa katkelmassa. *Arkielämää* -teoksessa eksistentialistinen kuvasto ei kuitenkaan rajoitu vain Nymaniin, vaan kodittomuuden tunteita kokevat romaanin keskiössä olevat, naturalistisen raadollista arkipäivää elävät nuoret naiset. Henkilökuvauksen ohella teosta voi kutsua eksistentialistiseksi myös aihetasolla: viattomien lasten kärsimys, onnesta ja rakkaudesta osattomaksi jääminen, universaalien syyllisyyden ja maallisen pyhän kokemus ovat ”arkielämää” Jotunin kuvaamassa maalaiskylässä.

Artikkelissani tarkastelen Jotunin *Arkielämää* -teosta naturalistisen ja eksistentialistisen romaanin piirteitä yhdistävänä murroskauden teoksena.¹ Teosta voi kutsua uusnaturalistiseksi, koska laaja kertomus hyödyntää ja uudistaa monin tavoin 1800-luvun naturalismin perinnettä. Toisaalta se ankkuroituu vuosisadan vaihteen eksistentialismiin ja tavoittelee kerronnallisesti naturalistista romaania modernisempaa ilmaisua. Uusnaturalismia ei suomalaisessa kirjallisuushistoriassa varsinaisesti ole tutkittu, mutta aihe on kiinnostava monen Jotunin aikalaisen, kuten Joel Lehtosen ja Ilmari Kiannon teosten kannalta.²

Käsittelen aluksi Jotunin teosta 1800-luvun naturalismin perinteessä. Sitten pohdin

Arkielämää -kertomusta eksistentiaalistisen romaanin kannalta. Teoksen eksistentiaalistiset piirteet avautuvat erityisesti Nymanin hahmon kautta ja lukemalla Jotunin teosta suhteessa Dostojevskiin, jonka romaanit vaikuttivat perustavalla tavalla myöhempään eksistentiaalistisiin. Lopuksi tarkastelen, miten eksistentiaalistisen romaanin piirteet murtavat *Arkielämää* -teoksen lähtökohdaltaan naturalistista arjen kuvausta.

Teoreettisesti ja metodologisesti luentani perustuu lajiteoriaan ja komparatiiviseen tutkimukseen. Kaunokirjalliset teokset luovat fiktiiviset maailmansa dialogisessa suhteessa kirjallisuuden lajitradiioon, kulttuurisiin konteksteihin ja toisiin kielenkäytön lajeihin. Mihail Bahtinin (1981, 84–85) tavoin pidän lajeja, kuten romaania, historian ja kulttuurin muokkaamina tiedostamisen muotoina, jotka sisältävät tietyn ihmiskuvan. Artikkelini komparatiivinen näkökulma tarkoittaa, että tutkin suomalaisia teoksia osana kansainvälisiä lajeja ja taiteen suuntauksia. Dialogisuuden ajatus korostuu myös vertailevassa näkökulmassa. Moderni komparatiivinen tutkimus korostaa kulttuuristen suhteiden monimuotoisuutta ja pohtii kansainvälisten ilmiöiden kansallisia merkityksiä. Erityisesti romaani on kulttuurisesti muuntautumiskykyinen, globaalinen ja lokaalin yhdistävä, modernin elämän ristiriitaisuuden tavoittava laji (Moretti 1998, 17).

Arkea pimeyden sydämessä

Jotunin kertomuksessa näkyvä eksistentiaalistinen liittyy naturalismin murrokseen 1900-luvun vaihteen kirjallisuudessa. Ranskalaisen naturalismin ”isänä” pidetty Émile Zola oli aikansa kansainvälinen ja kiistellyin kirjailija, mutta jo vuosisadan vaihdetta kohti mentäessä Zolan ja naturalismin haastajia alkoi ilmaantua eri suunnilta. Tuskin Zolan opit olivat ehtineet rantautua muualle Eurooppaan, kun kirjailijan maanmiehet sanoutuivat irti naturalismin harmaan arjen kuvauksesta. Joris-Karl Huysmans ja esteettisempää taidekäsitystä edustaneet dekadenssikirjailijat tavoittelivat romanttisempaa rappingin kuvausta tai etäännyttivät tavallisen arjen symbolismin toisiin todellisuuksiin. Joukko Zolan opetuslapsia kääntyi oppi-isäänsä vastaan *Le Figaro* -lehdessä 1887 ilmestyneellä, Zolan uutta romaania *La Terre* (1887) kritisoivalla kirjoituksella.³ Myös naturalismia parodioivia teoksia alkoi ilmestyä.⁴

Zolan ajatukset kirjallisuudesta arkielämän tieteellisenä kuvauksena levisivät 1880-luvulla myös Pohjoismaihin, joissa naturalismi tuli Ranskan tavoin tunnetuksi skandaalialieheistaan, kuten prostituution ja aviorikosten kuvauksista. Kiistanalaiseksi naturalismin teki realistisen henkilökuvauksen sitominen ajan uuteen luonnontieteelliseen ihmiskuvaan. Naturalistit kuvasivat yhteiskunnallisten olosuhteiden, tiedostamattomien viettien ja intohimojen voimattomia uhreja, jotka ajautuvat traagiseen tuhoon ja pettymyksiin. ”Passiivisen ajautujan” hahmo, joka ei voi vaikuttaa omaan kohtaloonsa, on tuttu Jotunin edeltäjien, kuten Juhani Ahon ja Minna Canthin teoksista.

Eksistentialismi ymmärretään usein kapeasti toisen maailmansodan aikana kehittyneeksi kulttuuris-filosofiseksi liikkeeksi, erityisesti Ranskaan, Albert Camus'n ja Jean-Paul Sartren teoksiin liittyneeksi kirjallis-filosofiseksi suuntaukseksi.⁵ Kysymys on kuitenkin paljon varhaisemmasta, jo 1800-luvulla alkaneesta kulttuurisesta ilmiöstä, joka kytkeytyi mm. Kierkegaardin, Nietzschen ja Schopenhauerin filosofiaan sekä Dostojevskin romaaneihin. Eksistentialismi syntyi nykyaikaistumiskehityksen haasteiden ja positivistisen maailmankatsomuksen vastareaktionä. Naturalismin tieteellistä ihmiskuvaa kritisoiti erityisesti Dostojevski (Bahtin 1984, 29). Dostojevskin ihmiskuva, jossa toiminnan kausaalisuuden, determinismin ja passiivisen ajautumisen sijaan korostettiin ihmisen omaa aktiivista valintaa, teki vaikutuksen 1900-luvun eksistentiaalifilosofeihin ja -kirjailijoihin. Jotunin aikalaisista eksistentiaalisten romaanin piirteitä on nähty esimerkiksi Knut Hamsunin ja Joseph Conradin tuotannossa.⁶ Myöhemmin Dostojevskia ihailivat Camus, Sartre ja André Gide. Eksistentiaalistelle naturalismin determinismi näyttöytyi usein fatalismina, kun taas eksistentiaalistit halusivat korostaa ihmisen vapautta ja velvollisuutta valita olemisen tapansa ja arvonsa itse. *L'Existentialisme est un humanisme* -pamfletissaan (1946, suom. *Eksistentialismi on humanismia*, 1965) Sartre kritisoikin Zolan determinismiiä ja kuvasi eksistentiaalisia optimistiseksi toiminnan opiksi (1946/1996, 54; 78). Eksistentiaalismin ihmiskäsitystä voi pitää naturalismille vastakkaisena: ihmisyys ei ole minkään ennalta määritellyn olemuksen, "lajin", ympäristön tai perimän määräämää (ks. Foulquié 1971, 42–43), vaan jokainen valitsee elämänsä itse, ja on myös tähän pakotettu.

Naturalismin murros ja tieteellisen ihmiskäsityksen eri tulkinnat halkovat myös Maria Jotunin tuotantoa. Jotuni tunsu laajasti ranskalaista ja venäläistä kirjallisuutta ja kehitti omaa ilmaisuaan tietoisesti suhteessa edeltäjiinsä ja ajan eurooppalaiseen kirjallisuuteen. Nämä eri kerrostumat näkyvät *Arkielämää* -teoksessa. Yhtäältä romaani kiinnittyy ranskalaisen naturalismin perinteeseen ja sen "harmaan arjen" estetiikkaan. Yhtä aurinkoista kesäpäivää kuvaava teos toteuttaa 1800-luvun naturalismin ihannetta kirjallisuudesta satunnaisen "elämän kappaleen" kuvauksena, mihin otsikkokin viittaa. Teos luo mikrohistoriallisen katsauksen syrjäiseen maalauskylään ja etenkin sen palkollisten, torpparien ja naisten maailmaan. Kertomus etenee maalaistalon päivärytmissä, seuraten koppelmäkeläisten arkisia askareita leivän leipomisesta ruokailuun ja saunomiseen. Äänen saavat kertomusta kehystävän, "papiksi" kutsutun kodittoman kulkuri Nymanin ohella nuoret naiset, jotka ovat eri tavoin elämänsä käännekohtissa. Satunnaiseen arkipäivään tiivistyy koko elämä: kesälauantain aikana käydään läpi ihmisen draaman kaari vanhuudesta ja kuolemasta rakkauteen ja syntymään. Talon tytär Loviisa on solmimassa järkiavioliitto vanhemman leskimiehen kanssa. Rakkaudetonta avioliitto vastaan hangoitteleva piika Eveliina nöyrytyy kohtaloonsa, puoliseksi miehelle, jota ei rakasta. Piika Annastiina synnyttää ensimmäisen lapsensa.

Naturalistinen rappion kuvaus syvenee kyläläisiä kuvaavissa episodeissa. Romaani avautuu – Nymanin katseen kautta – kuvauksella korkealta mäeltä avautuvasta, ”kansallismaisemasta”, järvi-panoraamasta.⁷ Aurinkoinen pastoraali-idylli on kuitenkin vain pintaa, jonka alta paljastuu seksuaalisuuden, viettien ja vaistojen tuhoava maailma. Kuten Jotunin teoksissa usein, *Arkielämää* -kertomuksessa seksuaalisuuden kuvaukseen kietoutuvat eroottisuuden ja intohimon lisäksi ihmiselämän primitiiviset puolet. Kulkuri Nymanin mukana lukija johdatellaan eräänlaiseen maanpäälliseen helvettiin ja syntisten joukkoon.⁸ Nyman kohtaa langenneen naisen, esiaviollisesta suhteesta raskaana olevan Annastiinan, lapsenmurhaan syylistyneen Lois-Lienan, kahta vaimoa pitävän, aviorikoksen tehneen Roikka-Pietarin sekä tämän vaimon Otteljaanan, joka on yrittänyt itsemurhaa, joutunut kulkurin raiskaamaksi ja synnyttänyt aviottoman lapsen. Kristillissiveellisen moraalin rappioon sekoittuu biologista degeneraatiota vajaanmielisen Hullu-Kallen hahmossa, jonka äiti on mielenvikainen loisnainen, mutta isästä ei ole tietoa. Kertomukseen raadollisin tapahtuma, Korpisalon mökillä paljastunut insestitapaus kerrotaan Nymanille kuin ohimennen tauolla heinänleikkuun lomassa. Kyläläisten maailmankatsomus on sekoitus taikauskoa ja hurskasta herännäisyyttä. Alkoholisoitunut, teologian opintonsa kesken jättänyt ja syntyperältään ylempiluokkainen Nyman kuvataan teoksen sivistyneimpänä henkilöhahmona. Romaania valottavan kesäauringon hehku on yhtä aikaa lempeä ja piinaava, ja *Arkielämää* -teoksen kuvaama katsaus primitiiviseen⁹ maalaisyhteisöön muotoutuu matkaksi ihmismielen pimeyteen ja hyvän ja pahan kysymyksiin. Jotunin kertomuksessa on samoja piirteitä kuin vuonna 1902 ilmestyneessä Joseph Conradin *Heart of Darkness* (1902, suom. *Pimeyden sydän*) -romaanissa, jossa kolonialistinen matka primitiivisten ”villien” maailmaan suuntautuu myös ihmismielen kerrostumiin ja käsittelee allegorisesti länsimaista kulttuuria, valkoisen miehen moraalialia – tai sen puutetta.

Naturalismille tyypillinen biologinen ihmiskuva, henkilöiden kuvaaminen biologisten viettien ja vaistojen ohjaamana ja perusolemukseltaan ruumiillisena näkyy erityisesti *Arkielämää* -kertomuksen naishahmoissa, Loviisan, Eveliinan ja Annastiinan kuvauksessa. Romaanin nuoret naiset ovat kaikki ihastuneet talon renkiin Jussiin, piika Annastiinan syntyvän lapsen isään. Kuvaukset rakkauden kaipuusta paljastavat myös naisten eroottiset haaveet ja seksuaalisen halun. Intohimoinen on temperamenttinen piika Eveliina, joka pyrkii Jussin läheisyyteen tunteitaan peittelemättä. Talon emäntä vakavamielinen emäntä Loviisa kehottaa Eveliinaa hillitsemään itsensä: ”Sanovat vielä, että tämän talon naiset ovat menosillaan kuin kissat-” (A, 38). Eveliina ymmärtää ärsyttävänsä sovinnasta Loviisaa, mutta kristillisen moraalin noudattaminen tuntuu vastentahtoislta:

”Ei hän ollut niin kuin siveät ovat. Piti koettaa olla. Vaan se yksi ajatus tarttui aina ja iskeytyi, niin että järjiltään oli. Ja joskus tuntui kuin hän olisi voinut olla vaikka kaikkien vaimo yhtä aikaa.” (A, 39).

Mutta vaikka Loviisa hillitsee Eveliinan rohkeaa käytöstä, emännän ja piian ajatuksilla on sama suunta. Jussin kanssa Loviisa unohtuu ”salasilmäyksin hänen nuorta ja rotevaa varttaan ihastelemaan”, ja saunasta palaava mies liinavaatteissaan kuohuttaa tunteita: ”Ja kun se mieshaamu korkeana ja notkeana tuvan hämärässä pimeässä liikkui, läikähti Loviisan sydänelässä. Hän olisi voinut siitä kamariinsa käydä” (A, 40).

Arkielämää -teoksen naisten maailmassa sovinnaiset normit, säädynmukaisen käytöksen odotukset ja pyrkimys säilyttää rauha pienessä yhteisössä osoittautuvat kuitenkin biologisia viettejä vahvemmaksi. Ajatus suhteesta renkiin on mahdoton talon tyttärelle, Loviisalle, jolle muita naisia parempi sosiaalinen asema merkitsee pelkkiä velvollisuuksia ja kieltöjä. ”Ei ollut ihmisyyden teitä kulkiessa muuta kuin ankara täytymys ja itsensä kieltäminen” (A, 41). Loviisa ei antaudu ”järjettömän mieliteon valtaan,” vaan kuuntelee velvollisuuden ääntä. Ruumiin kieltäminen ja järkirakkauteen myöntymisen johtavat vierauden ja kodittomuuden tuntoihin: ”Vierasta oli kaikki, niinkuin suku ja koti, vierasta kaikki, jota elämäksi kutsutaan” (A, 41). Irmeli Niemi (2001, 100) kutsuu Eveliinaa *Arkielämän* kapinalliseksi, mutta pisteliäästä kielestä ja rohkeasta käytöksestä huolimatta elämän suurissa ratkaisuissa hänestä tulee alistuja. Eveliinanakin alistuu tilanteeseen, jossa avioitumisen vaihtoehdot ovat vähissä. Hän myöntyy morsiameksi miehelle, jota ei rakasta, kömpelölle Jahvetti-rengille, joka hitaana ja hiljaisena on elävän Eveliinan vastakohta. ”Niin se nyt kävi. Vaan haikeata se oli, ettei mennyt niin kuin mennä piti. Ilottomaksi jäi elämä. Vaan minkä sille taisi”, Eveliina ajattelee katsellessaan kihlahuivia ja -rahoja tarjoilevaa Jahvettia (A, 112).

Jotunin kuvaamien naisten elämässä on ankarat ehdot, mutta naturalistinen elämänpettymysten kuvaus ei jää kertomuksen päällimmäiseksi tunteeksi. Romaanin lopussa raskaalta ja tarkoituksettomalta tuntuva elämä saa syntymän ihmeen – piika Annastiinan lapsen – kautta pyhän ulottuvuuden. Teoksen päätöksessä Annastiina on kuvattu vastasyntyneen kanssa sunnuntai-aamun kirkkaassa auringonvalossa Madonnaa ja lasta muistuttavassa asetelmassa. Köyhän ja vihkimättömän parin liitosta syntyvä lapsi viittaa kristinuskon legendaan pelastajan synnystä (ks. Kupiainen 1952, 111). Arjen ja luonnon keskellä koettu maallinen pyhä, uskonnollista kokemusta muistuttava elämän ainutlaatuisuuden ja jatkuvuuden ymmärtäminen, on eksistentiaalisille tyypillinen piirre.¹⁰ Siihen rinnastuu myös Jotunin näkemys Hamsunin romaanien luonnonkuvauksesta ”olemassaolon riemun ja avuttomuuden” yhdistävänä vapaudentunteena, jossa ”tiedottomasti tunnemme yhteytemme luonnon kaikkeuden kanssa, vapaudumme ahtaasta persoonallisuudestamme” (Jotuni 1908, 684). ”Maalliseen pyhään” liittyvä ikuisuuden kokemus syntyy toisaalta elämän jatkumisesta, vastoinkäymisistä huolimatta. Vaikka Jotuni usein kuvaa aikakauden seksuaalimoraalin ongelmia, seksuaalisuus näyttäytyy myös myönteisenä elämän jatkuvuuden voimana, jonka kautta syntyy yhteys luontoon, toisiin ihmisiin ja tuleviin sukupolviin. *Arkielämää* -teoksen lisäksi myös

monissa novelleissa on kuvattu äitiyttä elämän vastoinkäymiset pyhittäväksi voimana, jolla nainen ”uutta luovana” voi jättää jälkensä tulevien sukupolvien kehitykseen.¹¹

Evolutionistinen ajatus ihmisestä biologisen kehityskaaren osana viittaa naturalistiseen ihmiskäsitykseen, mutta toisaalta ajatus yksilöön sisältyvistä, ”tulevaisuuden lapsissa” realisoituvista mahdollisuuksista kuuluu myös eksistentiaaliseen ajatteluun, jossa ihmisyyden ymmärretään keskeneräisenä (Earnshaw 2006, 19); Sartren sanoin ”ihminen on aina tekeillä” (1943/1996, 75). Naturalismin ja eksistentiaalismin rajankäyntiä Jotunin teoksissa kuvaa, kuinka ihmisen elämänkaaren kuvaukseen sekoittuu usein eksistentiaalistista retoriikkaa. Jotuni kirjoittaa ”ihmiselämästä” ja ”ihmisyydestä” itseisarvona, joka nousee arkielämän epätäydellisyyden ja yksittäisten vierauden tunteiden yläpuolelle. Tähän päätyy myös Nyman *Arkielämää* -romaanissa: ”Eikö siinä ollut itse pienen elämän salainen päämahti, sen tahto, sen tarkoitus, että kasvoit, kypsytit ja hedelmän kannoit. Sen ympärille punoutui muu, se tuhatvivahduksinen näkyvä elämä, joka niin raskaalta ja tarkoituksettomalta tuntui” (A, 117), Nyman pohtii romaanin viimeisessä luvussa katsellessaan Annastiinaa lapsi sylissään. Näkemys ”elämän päämahdistä” kaikkein korkeimpana muistuttaa teologista maailmankatsomusta, jossa yksilölliset murheet tulevat ymmärrettäviksi suuren jumalallisen kertomuksen osana. Tuossa kertomuksessa yksi ainoa päivä on ohikiitävä hetki, ”yksi päivä on Herran edessä niinkuin tuhannen ajastaikaa, ja tuhannen ajastaikaa niinkuin yksi päivä”, kuten Raamatussa (2 Piet. 3:8, Biblia 1776) kuvataan.¹² Jotunin kertomuksen yhden päivän evankeliumi on kuitenkin maallisempi. Kristuksena on juoppo kulkuri ja seuraajina lauma eri tavoin langenneita köyhiä maalaisia, jotka etsivät paratiisiaan maan päältä.

Naturalismista eksistentiaaliin

Eksistentiaalinen tulkinta *Arkielämää* -teoksesta avautuu ja syvenee pohtimalla Jotunin kertomuksen suhdetta Dostojevskiin, jonka kirjallisuuskäsitys vaikutti suuresti myöhempään eksistentiaaliin. Dostojevskin romaaneja, erityisesti *Kirjoituksia kellarista* (*Zapiski iz podpolja*, 1864), *Rikosta ja rangaistusta* (*Prestuplenije i nakazanije*, 1866) sekä *Karamazovien veljeksiä* (*Bratja Karamazovy*, 1880) voi eksistentiaalisen romaanin lajihistoriassa pitää ”paradigmaattisina”, lajin keskeisiä piirteitä kiteyttävinä, muunnelmia ja uusia tulkintoja synnyttäneinä teoksina.¹³ Vaikka Jotunin tiivis ilmaisu ja suppea proosamuoto tuntuvat kaukaiselta ajatellen Dostojevskin laajoja romaaneja, myös *Arkielämää* -teoksen kerronnassa on monia Dostojevskin teoksille luonteenomaisia piirteitä, joita Bahtin on teoksessaan *Dostojevskin poetiikan ongelmia* (1984, suom 1991) kuvannut: episodirakenne,¹⁴ moneen suuntaan haarautuva juoni, dialogin hallitsevuus sekä eri henkilöiden tietoisuuksien ja puheen kuvaamisen kautta toteutuva polyfoninen eri äänten ja maailmankatsomusten rinnakkainen esittäminen. Keskeiset henkilöt on kuvattu valintatilanteissa, elämän kynnykskohdissa. Ihmisinä he eivät ole ”valmiita” vaan muutoksen keskellä. Romaani tavoittaa vain katkelman meneillään olevasta sisäisestä

kehityksestä. Jotunin henkilökuvausta luonnehtii myös Dostojevskille tyypillinen psykodraama ja ”tunnerealismi”, ihmisten tunteiden ja reaktioiden kuvaaminen vuorovaikutustilanteissa, jota dialogimuoto korostaa. Jotunin proosalle tyypillinen niukka miljöön kuvaus viittaa myös eksistentiaalistisen romaanin lajitraditioon.¹⁵ Miljöön kuvausta on *Arkielämää* -teoksessa runsaammin kuin Jotunin muussa proosatuotannossa, mutta toisaalta sen merkityksenä on realistisen ”toden tunnun” ohella luoda eksistentiaalistista tematiikkaa korostavia tilanteita, kuten kuvata luontoa, jossa ihminen kokee panteistisen sulautumisen ja ”maallisen pyhän” hetkiä. Hehkuvan polttava ja elämää ylläpitävä aurinko toimii universumin symbolina, viittaukset lakastuvaan ruohoon ja kuvaukset avuttomista hyönteisistä symboloivat yksilön pienuutta elämän suuressa kokonaisuudessa. ”Se on kuin ihminen, joka putoaa, nousee, putoaa, nousee” (A, 2), Nyman ajattelee katsellessaan heinänkortta pitkin kiipeävää kovakuoriaista.

Rakenteellisten piirteiden lisäksi Jotunin kertomus kytkeytyy dostojevskilaiseen eksistentiaalistiseen romaaniin kulkuri Nymanin hahmon kautta. Nyman on kirjaimellisesti ”uusi mies”. Kulkurin osan valinnut Nyman on vapaa kiinteistä sosiaalisista suhteista, sovinnaisesta moraalista ja edustaa eksistentiaalistiselle romaanille tyypillistä sivullista. Kulkeminen pitää Nymanin tietoisena omista ja toisten valinnoista ja estää vaipumasta välinpitämättömyyteen, jota eksistentiaalistit pitivät autenttisen olemisen uhkana (ks. van Stralen 2005, 30). ”Sitä kun kiertelee tuo ihminen, joko kiertelet ajatuksen maailmassa, tahi kiertelet näkevässä näkyvässä, aina jotakin enemmän näit kuin se, joka paikoillaan pysyi” (A, 97). Nymanin hahmossa on nähty kaikuja Hamsunin ja Gorkin kulkurityypeistä (Niemi 2001, 98). Juopotteluun taipuvaisen, ”langenneen” papin hahmo muistuttaa myös vuosisadan vaihteessa suuren suosion saaneen Selma Lagerlöfin historiallisen ”romanssin” *Gösta Berling’s saga* (1891, suom. *Gösta Berlingin taru*) nimihenkilöstä. Gösta Berling, viralta pantu pappi, on Nymanin tavoin alkoholisoitunut kiertolainen, mutta myös intohimoinen Don Juan -hahmo. Rakkaudessa Nyman muodostuu pikemminkin Gösta Berlingin vastapooliksi kuin sielunveljeksi, sillä eroksen sijaan Nymania ajaa agape.¹⁶ Olemassaolon kysymyksiin sitoutuneena ”sielunhoitajana” ja Kristus-hahmona Nyman rinnastuu enemmän esimerkiksi Dostojevskin *Karamazovin veljeksien* Alešaan, veljeksistä nuorimpaan, joka romaanin alussa jättää luostarin toteuttaakseen ”aktiivista” lähimmäisenrakkauttaan todellisessa maailmassa ja taistelee Jumalan kuolemaan uskovaa kyynistä ateistiveljeään Ivania vastaan. Alešan tavoin Jotunin kulkuri toimii lähimmäistensä auttajana, kertomuksen raadollisten tapahtumien todistajana ja romaanin eettistä sanomaa edustavana ”sisäistekijän” äänenä – Nymania on kuvattu jopa tekijän alter egoksi.¹⁷ Nyman lohduttaa koppelmäkeläisiä olemassaolon ahdistuksessa, kuuntelee elämän suurissa valinnoissa, ja ”sokraattisesti” kysellen ”kätilöi” henkilöitä ilmaisemaan moraaliset arvostelmansa

ja näkemyksensä elämästä. Lisäksi Nyman auttaa arkipäiväisissä ongelmissa, hoitaa sairauksia, kertoo lapsille satuja ja kirjoittaa Loviisan puolesta rakkauskirjeen uudelle sulholle.

Eksistentialismille keskeinen kysymys autenttisuudesta itsensä toteuttamisesta on saanut kirjallisuudessa erilaisia tulkintoja, myös Dostojevskin tuotannossa. *Rikoksen ja rangaistuksen* Raskolnikoville autenttinen elämä merkitsee yhteisen moraalien hylkäämistä ja itsensä toteuttamista hinnalla millä hyvänsä. Raskolnikov ottaa moraalien omiin käsiinsä ja perustelee filosofisesti oikeutensa syyttömän naisen murhaan: kun Jumala on kuollut, ei moraalillekaan ole perusteita. Nietzsche ihaili Dostojevskia, ja Nietzschen yli-ihmisen käsitteessä on joskus nähty yhteyksiä Dostojevskin teoksiin (ks. esim. Kunnas 1980, 247). *Karamazovin veljesten* Alešan hahmo puolestaan edustaa eettisempää eksistentialismin vapauden tulkintaa, jonka mukaan vapaus sisältää myös vastuun: jokainen on eettisesti vastuussa oman elämänsä käytöstä. Elämään voi heittäytyä ja itseään voi toteuttaa myös rakastamalla toisia: ”Miten kaunis elämä onkaan, kun tekee jotain hyvää ja oikeata!” Aleša julistaa (Dostojevski 2008, 1097) romaanin lopussa lapsijoukolle ja vannoo uskoa kuolemattomuuteen ja rakkauteen. Luostarista lähtenyt Aleša on vapaa ja itsenäinen paitsi sosiaalisesti, myös psyykkisesti ylpeyden ja itsetietoisuuden kuluttamaan ateistiveljeensä Ivaniin verrattuna (Terras 1981, 58). Alešan hahmossa henkilöityvä, kristillinen ja eettinen autenttisuuden tulkinta sai myöhemmin uuden, maallisemman version Sartren ateistisessä, marxismia ja eksistentialismia yhdistävässä ajattelussa, jossa ”valinta” merkitsee kannanottoa koko ihmiskunnan puolesta: ”valitsemalla itsensä valitsee ihmisen”, Sartre (1946/1996, 33) kuvasi. Jotunin tuotannossa voidaan nähdä jälkiä molemmista vapauden tulkinnoista. *Arkielämää* -teoksen vapauden muunnelmat edustavat ”karamazovilaista” linjaa, jossa vapaus sisältää myös vastuun toisista ihmisistä, mutta tuotantoon mahtuu myös massaihmissen yläpuolelle asettuvia yli-ihmishahmoja. Demonisen ja vallantahtoisen yli-ihmisen kuvaus kiteytyy ennen muuta *Huojuvan talon* (1963) julmassa ja vallanhimoisessa perheenisässä, joka kiduttaa vaimoaan henkisesti ja fyysisesti.

Aleša ja Nyman toteuttavat vapautta altruistisen ihmisrakkauden kautta, mutta muotoutuvat kuitenkin eri ajan ja yhteiskunnan hahmoiksi. Heitä erottaa esimerkiksi suhde uskontoon. *Karamazovin veljeksien* Alešalle eettisyyden perusta on ortodoksisessa kristinuskossa: Aleša on Jumalan sanansaattaja, joka uskoo, että vain moraalinen uudistuminen ja palaaminen kristinuskon arvoihin voi pelastaa Venäjän. Luterilaisen Nymanin usko on luonteeltaan käytännöllisempää, maallisempaa ja relativistista: ”mitä, onhan niitä monia tapoja ja ajatuksia”, ”muuttuvaistahan se on uskontokin”, Nyman pohtii moraalista (A, 3; 84). Nymanin neuvot eivät välttämättä ole virallisen kirkon opin mukaisia. Kristus-hahmon lisäksi juopottelevassa kulkurissa on langenneen maailman edustajaa, ”ulkonaisia kangistavia ja sammuttavia voimia” vastaan taistele-

vaa ”pakanallista ihmisyyttä”, josta Jotuni kirjoitti Hamsun-esseessään (1908, 690). Kyläläisetkään pidä Nymania vain moraalisenä esikuvana. ”Olisi siitä pappi tullut, jos ei pahahenki olisi sitä noin valtoihinsa saanut”, vaimoväki paheksuu (A, 109). Hän kuvastaa modernia, ristiriitaista ihmistä ja maailmaa, jossa hyvä ja paha kohtaavat samassa todellisuudessa.

Nymanin pragmaattinen ja ”pakanallinen” teologia paljastuu hänen ymmärtävässä suhtautumisessaan ”pahantekijöihin”, joita kuvataan *Arkielämää* -teokseen upotettujen lapsenmurha- ja inestimotiivien kautta. Nyman kohtaa lapsenmurhaajan, Lois-Lienan, joka on ”makaamalla tukahduttanut” vastasyntyneen lapsensa. Liena potee syyllisyysdentuskia, paastoa ja kiduttaa itseään kadotuksen pelossa. Rovastilta Liena saa ohjeen tutkia *Raamattua*, mutta virallinen oppi vain pahentaa ahdistusta. ”Kun Liena muisteli muutamia Raamatun paikkoja, jotka polttivat hänen mieltänsä ennenkin, kasvoi häitä niin suureksi että hän sekaantui kokonaan järjiltään” (A, 18). Nymanilla on toisenlaisia ymmärrystä köyhälle naiselle, ja hän keksii tarinan, jonka Liena uskoo ja vapautuu syyllisyysdentuskistaan. Nyman kertoo Herran ilmestyneen unessa ja valtuuttaneen hänet kastamaan Lienan kuolleen pojan hautakummun. Nyman ”kastettua” lapsen Liena rauhoittuu.

Lapsenmurhan lisäksi *Arkielämää* -kertomuksessa tuodaan esille toinen draamaattinen väkivallanteko, joka on puhuttanut kyläläisiä. Hieroja Liisa Laatikko kertoo Nymanille Korpisalon torpparista, joka on juuri vangittu inestistä. Tahvana Kaipaisen 18-vuotias tytär on kolmatta kertaa raskaana isälleen. Jotunin novelleista ja ajan kirjallisuudesta tutun aiheen voi yhtäältä nähdä ajan tieteellisen keskustelun kehyydessä. 1900-luvun vaihteessa inestiaihe kytkeytyi keskusteluun sukupuolimoraalista, jota tarkasteltiin myös uusien tieteiden, sosiologian ja psykoanalyysin näkökulmasta. *Avioliiton historia* (1891) -teoksessaan Edward Westermarck tutki inestitabua ja esitti teorian inestiiä estävästä, luontaisesta biologisesta vastenmielisyydestä lähisukulaisia kohtaan. Freudin psykoanalyttinen näkemys tunnetusti oli vastakkainen, ja Freud esitti, että vastenmielisyyden sijaan ihmisen ensimmäiset seksuaaliset tunteet kohdistuvat perheenjäseniin.¹⁸ *Arkielämää* -kertomuksessa inestiiä ei kuitenkaan ole kuvattu naturalistisena tapaustutkimuksena rikollisuudesta tieteellisiin selitysmalleihin vedoten. Lapsenmurhan tavoin inestistä kerrotaan retrospektiivisesti, ja se esitetään olemassaolon ristiriitana, joka herättää kysymyksen hyvän ja pahan ongelmasta. ”Niinpä surkeasti erehtyy ihminen” (A, 53), Nyman kommentoi Liisalle, joka vastaa aloittamansa keskustelun herättämään moraaliseen kysymykseen itse. Vaikka tyttökin on saanut vankeustuomion, Liisa pitää syyllisenä isää, jonka olisi pitänyt tietää, mitä tekee: ”Niin ettei syy ole sen, joka maailman menoa ei ymmärrä ja rikkoo sitä vastaan, vaan enemmän sen, joka tietää ja rikkoo” (A, 53).

Myös Dostojevskin eksistentiaalisissa romaaneissa lapsen kohdistuvaa väkivaltaa

käsitellään moraalisenä ongelmana. Dostojevskin demonisimpien hahmojen pahuus huipentuu heidän lapsiin kohdistuvissa rikoksissaan, ja rakkaus lapsen mittaa ihmisen inhimillisyyttä, Victor Terras (1981, 62) kuvaa. *Rikoksessa ja rangaistuksen* kyyninen ja illuusioton Svidrigailov on raiskannut neljätoistavuotiaan kuuromykan tytön, joka hirttäytyi teon jälkeen. Motiivi toistuu *Riivaajissa* (Besy, 1872), jonka demoninen Stavrogin syyllistyy insestiin, ja tyttö hirttäytyy. Dostojevskin teoksissa viattoman lapsen kärsimys herättää teodikean ongelman: miksi Jumala sallii viattomien kärsiä? Jumalaa ei olekaan olemassa, toteaa *Karamazovin veljesten* ateisti Ivan lasten kärsimykseen vedoten. Nymanille viattoman lapsen kärsimys ei kuitenkaan ole todiste Jumalan olemassaolon puolesta tai vastaan. Tässäkin *Arkielämää* -kertomus irtautuu Dostojevskin kristillisyydestä kohti modernimpaa ja maallistuneempaa näkemystä: ”Mitä merkitystä sillä on, jos lankesit, vaan merkitys on sillä, minkälaiseksi langettuasi tulit”, Nyman kuvaa (A, 100–101). Ratkaisevinta on käytännön elämä, nykyhetki, arjen ja yhteisön toimivuus.

Nymanille tyyppillisen käytännöllisen ajattelun merkitystä hyvän elämän eväinä tukee myös Annastiinan hahmo, joka *Arkielämää* -kertomuksen kolmesta naisesta selviytyy parhaiten rakkauden valinnoissa. Nymanin tavoin Annastiina toteuttaa itseään ja omia halujaan yhteiskunnan moraalinormeista välittämättä. Hän on ryhtynyt avioliiton ulkopuoliseen suhteeseen rengin kanssa. Sulhanen, Jussi, on ehdottanut kihloja, mutta Annastiina on mieluummin sijoittanut kihlarahat äitinsä hautaukseen kuin aviottoman suhteen häpeää kätkeviin vihkiäisiin. Jussi-rengin pelätessä raskautta Annastiina toteaa lakonisesti: ”Oma asiani on, kyllä siitä vastaan, minkä tehnytkin olen. Ja onpahan tämä nyt koko asia. Niin kuin tämä ei olisi luontoon menevä seikkakaan, että kun on ne puuhat” (A, 3). Arjen ongelmista huolimatta suhteessa on onnea, ja lapsen synnyttyä ”molemmista tuntui, kuin eivät he koskaan ennen niin onnellisia olisi olleet” (A, 90). Reippaan Annastiinan hahmossa on *Arkielämää* -kertomuksen naisista eniten vahvatahtoista ”uutta naista”, joka ei naturalismin henkilöiden, kuten Minna Canthin kuvaamien naisten tavoin ole hallitsemattomasti ”passioiden vallassa”¹⁹ tai puolustuskyvytön elämän vastoinkäymisten edessä.

Loviisalle ja Eveliinalle sen sijaan näyttää olevan mahdollista vain eksistentiaalinen ahdistus ja olemassaolon perusteiden kysyminen, valinnan ja kulkemisen vapautta tai itsensä toteuttamisen rohkeutta heillä ei Nymanin ja Annastiinan tavoin ole. ”Eikö liene luotu tämä ihminen ja etenkin tämä nainen siten, että alistua välttämättömyyden alle”, Loviisa kirjoittaa lapsuudenystävälleen tulevan miehen valinnasta (A, 45). Loviisan täytyy tehdä tilaa veljelleen, josta on tulossa Koppelmäen uusi isäntä. Itsensä toteuttaminen ja eettinen valitseminen muuttuvat uhrautumiseksi toisten puolesta. Samaa uhrimieltä on myös Eveliinan ratkaisussa, jota ”säälistää” ja ”liikuttaa” Jahvetin uskollinen rakkaus ja neuvoton kosinta. Kertomuksen edetessä toisiaan vastaan kilpailevista rouvasta ja piiasta tulee kohtalotovereita. Jaettu osa synnyttää Eveliinassa myötätuntoa Loviisaa

kohtaan, ja hän ruokapöydässä hän kritisoikin naisen asemaa perimysjärjestyksessä. ”Talot ja perut saavat. Oma maapala on aina jalkainsa alla. Vaan naisilla ei milloinkaan. Vieraaseen sukuun syntyy aina”, Eveliina muistuttaa (A, 73).²⁰ Eveliinan ja Loviisan kohtalo kiteyttää eksistentialismiin sisältyvän, vapauden ja sitoutumisen välisen käytännön ristiriidan: miten olla vapaa, toteuttaa itseään ja samalla sitoutua valitsemaan eettisesti (Earnshaw 2006, 112)?

Arki, tunteet ja elämä yhteisössä

Eksistentialismin rationalismin kritiikki ja autenttisen itsensä toteuttamisen ihanne korosti yksilöllisen kokemuksen ja tunteiden merkitystä. Pappi Nymanin ”kärsimisen taito”, jota artikkelin alussa kuvasin, muistuttaa ekstistentialismin ”huolta” olemassaolosta, ahdistusta, joka palautuu Kierkegaardin *Begrebet Angest* (1844) -teoksessa esittämiin näkemyksiin. Eksistentialismissa ahdistuksen kokemus syntyy vapaudesta elämään, jossa ei ole valmiita arvoja. Koska oleminen ei ole ennalta määrättyä, ihminen on pakotettu valitsemaan olemisen tapansa vailla valmiita valinnan periaatteita (Fouqué 1971, 49). Pyhän kokemukseen liittyvien onnenhetkien ja vapauttavan huumorin rinnalla ahdistus on yksi *Arkielämää* -teoksessa kuvatuista tunteista. Se heijastuu elämän vierautta kokevien Loviisan ja Eveliinan tunnoissa ja lapsenmurhaa katuvan Lois-Lienan ajatuksissa. Koppelmäen vanha isäntä kokee ihmiset toisilleen sivullisiksi – ”sitä ei yhtä köyttä vedetty” – ja tuntee syyllisyyden painoa ihmisen langenneisuudesta. Isännän ja joidenkin sivuhenkilöiden ahdistus liittyy herännäisyyden uskonnolliseen katsomukseen, joka eksistentialismin tavoin korostaa henkilökohtaisen valinnan merkitystä. Ahdistus hyvänä kristittynä elämisestä vaivaa esimerkiksi suutari Filemonia, jonka kilvoittelu maallisten halujen kanssa saa koomisia ulottuvuuksia. ”Lihan himo” erkanee istumalla alasti muurahaispesässä, mutta ”eipä se vaimoa mieli sitten enää tehnyt” (A, 15).

Kirjallisuudessa eksistentialistisia aiheita, kuten yksilön olemassaolon ja elämän tarkoitusta, on pohdittu aina, mutta yksilökeskeisen modernin yhteiskunnan ja 1900-luvun vaihteeseen liitetyn narsismin kulttuurin myötä eksistentialismin klassisista kysymyksistä – miten elää ja toimia, kuka olla – tuli uudella tavalla ajankohtaisia. Myös ahdistusta on pidetty leimallisesti modernin yhteiskunnan piirteenä, jossa se häpeään liittyvänä on tullut korvaamaan vanhaa kristillistä synti- ja syyllisyysajattelua.²¹ Eksistentialismissa ahdistuksella on myönteinen merkitys osana autenttista, toiset ihmiset tiedostavaa ja vastuuntuntoista olemassaoloa (ks. Sartre 1946/1996, 36–37),²² mutta *Arkielämää* -teoksessa on kuvattu myös, kuinka omien valintojen tiedostamiseen liittyvä ahdistus muodostuu taakaksi. Vaikka Nyman auttaa toisia, hän ei kykene ratkaisemaan omaa kärsimystään. Ahdistuksessaan Nyman osoittaa myös Dostojevskin Alešaa modernimmaksi ja ristiriitaisemmaksi hahmoksi. Aleša löytää

elämäntehtävänsä, Nyman jää ahdistuneisuuden tilaan ja oireilee aikakaudelle ominaista modernin, itseanalyysin ansaan lankeavan subjektin kriisiä. Jatkuva itsetarkkailu ruokki 1800-luvun sairaudeksi kutsuttua pessimismiiä, kuten Paul Bourget kirjoitti *Essais de psychologie contemporaine* -teoksessaan (1883/1993, 10).

Olemassaolon ahdistuksen ohella dostojevskilainen eksistentiaalinen romaani korostaa tunteiden merkitystä yleensä. Sentimentalisuus, jopa melodramaattinen tunteiden ilmaisu kuuluu Dostojevskin romaaneihin ja saa ilmaisunsa esimerkiksi Karamazovin veljesten kiihkeässä elämänasenteessa, karamazovilaisessa ”hillittömyydessä”. Tunteiden vastakohtaksi asettuu tieteelliseen maailmankatsomukseen rinnastuva kylmä järki, mutta sen perustalle ei voi rakentaa hyvää elämää: *Rikoksesta ja rangais- tuksesta* lähtien Dostojevskin tuotannossa toistuu ajatus, että järki on huono ohjain moraalisisissa asioissa (Terras 1991, 348). Demonisimmat henkilöt ovat älykkäimpiä ja luottavat järkeen, mutta järjen maailma on ”helvetti”, ja henkilöt pääsevät Jumalan lähelle vain luopumalla järjestään ja jopa kieltämällä itsensä, André Gide (1923, 128–129, 180) kuvaa. Myös Jotunin teoksissa tunteettomimmat henkilöt ovat yleensä hirviömaisimpiä – ei vähiten *Huojuvan talon* älykäs psykopaatti Eero Markku. Pelkkä järkeen luottaminen ei tuo onnea myöskään myötätunnolla kuvatuille henkilöille, kuten rakkaudettomaan järkisuhteeseen myöntyvillä naisilla. Hyvän elämän perustaksi hahmottuu sen sijaan järjen ja tunteen yhdistävä ”sydämen viisaus,” joka toistuu Jotunin aforismien elämänohjeena. ”Sattuu, että ellei sydämesi neuvo sinua, ei sinua mikään eikä kukaan neuvo. Ellei rakkaus auta, ei viisaus riitä” (*KT IV*, 324). Onnen rakentamisen perustalla on rehellisyys itseä kohtaan. ”Jos onnea on, se asuu meissä. Jos sitä etsimme, on sitä itsestämme etsittävä. Sen pyytely ulkoapäin eksyttää meidät erehdyttävälle harhapoluille vain.” (*KT IV*, 349).

Jotunin teoksista hahmottuva käsitys järjen ja tunteen liitosta muistuttaa tunteiden kognitiivisesta roolista, tunteista tiedon muotoina, jotka perustuvat uskomuksille ja sisältävät tietyn maailmankatsomuksen (ks. Nussbaum 1990, 40–41). Tunteet eivät ole järjen vastakohta tai sokeita tiedostamattomia viettejä, vaan tuntemiseen ja ”tunnistamiseen” sisältyy oppimisen mahdollisuus, jota korosti jo Aristoteles (*Runousoppi*, 1448b). Myös eläminen arjessa vaatii tunteiden ja intuition varaan heittäytymistä. Monet arjen filosofit (mm. Husserl, Merleau-Ponty, Carlo Ginzburg) korostavat arkielämän luonnetta rationaalista käsitteellistämistä ja teoreettista ajattelua edeltävänä intuitiivisena havaitsemisen ja toiminnan tilana, Husserlin termein ”elämismaailmana”.²³ Yksilöllisen kokemuksen tuottaman tiedon merkitys tuodaan esille myös *Arkielämää* -teoksessa, jossa kulkuri Nyman löytää vastauksen olemassaolon ongelmaan arjen intuitiivisesta kokemuksesta ”tässä ja nyt”: ”Tarvitsiko kysyä, mitä on ihminen ja mitä elämä, kun sen näitä ihmisiä ja itseään katsellessa selvään näki ja tunsi” (A, 86).

Modernistiset romaanit pyrkivät eri tavoin purkamaan aikaisemman realistisen

romaanin representaation tapoja, mutta toisaalta ne etsivät kokeellista ilmaisua yhdistelemällä vanhaa ja uutta. Monet keskeiset teokset lähtevät liikkeelle naturalismin ihannoimista arkisista aiheista – kuten köyhän toimittajan nälän kuvauksesta Hamsunin *Nälkä* -romaanissa (1890) tai ilmoitusten myyjän arkipäivästä Joycen *Odysseuksessa* (1922) – mutta realismin sijaan kuvaus allegorisoituu tai saa myyttisiä ulottuvuuksia. Jotunin yhdenpäivänromaanissa naturalistista arjen kuvausta kyseenalaistetaan kerronnallisin keinoin ja eksistentiaalisen romaanin ihmiskuvan kautta.²⁴ Näennäisen vähäpätöinen yhden päivän tapahtumasarja laukaisee arjen nykyhetkestä irtoavia muistoja ja kokemuksia. Ajan ja paikan ykseys, eri tarinalinjojen samanaikainen esittäminen sekä kokemuksellisen, sisäisen ajan korostaminen ulkoisesti mitattavan ajan sijaan rikkoo naturalistisen romaanin lineaarisesti etenevää, usein ihmisen elämänkaaren vaiheisiin sitoutunutta kerrontaa. Biologis-tieteelliset selitykset ihmiselämästä laajenevat eksistentiaalismin eettis-moraalisiksi hyvän ja pahan kysymyksiksi, joihin yksilön on otettava kantaa. Nymanin ja Annastiinan hahmoissa on kuvattu eksistentiaalismin vapautta sovinnainten moraaliskäsitysten kyseenalaistamisena ja uskollisuutena omalle elämänsomukselle.

Arkielämää -kertomuksessa elämä ei anna kaikille – varsinkaan naisille – mahdollisuutta toteuttaa itseään vapaasti, mutta toisaalta eksistentiaalismin eettiseen sitoutumiseen liittyvä kuvaus arjesta lohdullisena, kollektiivisena tilana murtaa naturalismin ”särkyvän arkea”. Naturalistiset teokset kuvaavat usein yksilön tragedian, joka päättyy tuhoutumiseen ja kuolemaan, mutta *Arkielämää* -teoksen raadolliseen maailmaan kätkeytyy yhteisöllisyyteen kytkeytyvä muutoksen mahdollisuus. Nyman lohduttaa kyläläisiä häpeän, syyllisyyden ja ahdistuksen tunteissa. Arjen kollektiivisuus korostuu monin tavoin juonessa, henkilökuvauksessa ja kerronnassa. Arjen pyhyden panteistiset hetket, kuten teoksen loppukohtaus korostavat luonnon ja ihmisen yhteenkuuluvuutta ja mahdollistavat irtautumisen arjen harmaudesta. Kertovissa jaksoissa fokalisaatio liukuu nopeasti subjektilta toiselle, muodostaen henkilöiden sisäisestä maailmasta ikään kuin kyläyhteisön ”kollektiivisen tietoisuuden”. Yhteisöllisyyden ajatus korostuu myös Jotunin proosalle tyypillisessä dialogissa, jossa äänen ja puheoikeuden saavat elämän myös onnesta osattomiksi jäävät elämän sivustakatsojat.²⁵

Arjen kautta toteutuva uusiutuminen muistuttaa Michel de Certeau (1980/1990, XXXIX–XL) ajatusta arjesta tilana, jossa yksittäisten ihmisten intuitiiviset ja kekseliäät ratkaisut voivat toimia vastavoimana institutionaalille vallalle, Jotunin teoksessa ”sivistyneen”, kristillissiveellisen kansalaisyhteiskunnan ihanteille, joita pitää koettaa noudattaa – ”piti koettaa olla”, kuten Eveliina kuvaa suhdettaan nuhteettomaan sukupuolimoraaliin. Lea Rojola (2006a) on korostanut certeaulaista arjen vastarintaa etenkin Jotunin naisten keinona luovia jokapäiväisistä arjen ongelmista. Jotunin teoksessa sivistynyttä maailmaa ei ole kuvattu erityisen myönteisesti, vaan freudilaisen

kulttuurikäsitteiden mukaisesti se näyttyy enemmän ahdistavien ja tukahduttavien normien tilana. Tähän viittaa myös Nymanin kohtalo. Herraskartanoissa ja pappiloissa lapsuutensa viettänyt Nyman on ylempiluokkaista syntyperää, mutta ei ”langettu-
aan” halua enää nähdä lapsuutensa elämää ja viettää mieluummin aikaansa köyhien maalaisten keskuudessa, jossa häntä ei tuomita.

Elämisen kollektiivisuus ja dialogisuus liittyy Jotunin teosta myös eksistentiaaliseen ajatteluun, jonka peruslähtökohtana on ennalta annettujen vastausten hylkääminen, ajatus olemisesta luonteeltaan avoimena kysymyksenasetteluna ja suuntautuneisuutena uusia mahdollisuuksia kohti (Sawiki 1988, 486). Dialoginen suhde ”toiseen” on eksistentiaalismin perustava teema Kierkegaardista Sartreen ja leimaa eksistentiaalismin keskeisiä käsitteitä vapaudesta havaitsemiseen ja ruumiillisuuteen (Colette 2006, 60–66). Tietoisuus toisista edeltää tietoisuutta itsestä, ja vaikka ihminen on lähtökohtaisesti vapaa, subjektiiviset teot ja valinnat tapahtuvat suhteessa toisiin. Toisaalta, vaikka eksistentiaalismin filosofiassa suhde toiseen voidaan ymmärtää myönteisesti, eksistentiaalisissa kirjallisuudessa suhde toisiin ihmisiin jää usein ongelmalliseksi tai epäonnistuu.

Yhteisöllisyyden kautta avautuvasta arjen kuvasta ei muodostu idylliä myöskään *Arkielämää* -teoksessa, jossa huumoria ja iloa elämän jatkuvuudesta varjostaa vierauden ja kodittomuuden tunne sekä onnesta osattomaksi jäämisen suru. Naturalistisen romaanin tavoin *Arkielämän* kuvaama elämän kappale jää kesken, sen käsittelemät kysymykset avoimiksi. Vaikka Nymanista auringon valaisema heräävä luonto on ”kuin satua” ja maailma tuntuu ”ihanalta”, pyhän kokemus on kuitenkin luonteeltaan maallista ja katoavaa. Viimeisessä kohtauksessa tavataan Jahvetti-rengin kanssa yön viettänyt Eveliina, joka uuden elämän edessä itkee avuttoman hämmentyneenä, ”kuin pieni, eksynyt lapsi, joka ei tiedä, missä koti on” (A, 118).

Viitteet

¹ Jotunin teoksia on tutkittu suhteellisen vähän. Irmeli Niemen väitöskirja *Maria Jotunin näytelmät* (1964) sekä elämää ja teoksia luotaava *Arki ja tunteet. Maria Jotunin kirjailijantyö* (2001) ovat ainoita Jotunin tuotantoon keskittyviä monografioita. Unto Kupiainen on käsitellyt Jotunia tutkimuksessaan *Huumorin sukupolvi* (1954). Artikkeleita on ilmestynyt jonkin verran. Paavo Aarnio (1936) tarkastelee Jotunin *Arkielämää* -kertomuksen tyyliä (KTSV 4). Tuomas Anhava on tarttunut *Arkielämään* romaanityyppiä käsittelevässä esseessään (1957). Viime vuosina ilmestyneet artikkelit kertovat uudesta kiinnostuksesta Jotunin tuotantoon (ks. Rojola 2006a, 2006b; Melkas 2009). Kirjallisuushistoriassa Jotuni on luettu 1900-luvun alun uusrealistien sukupolven ja ”suuren kansankuvauksen” ajan kirjailijaksi (ks. esim. Sarajas 1965, Laitinen 1981). *Suomen kirjallisuushistorian* (1999) artikkeleissa ”Modernia minuutta rakentamassa” ja ”Veren ääni” Lea Rojola tarkastelee Jotunin tuotantoa osana 1900-luvun alun aatevirtauksia.

² Suomalaisessa kirjallisuushistoriassa Jotunia, Lehtosta ja Kiantoa on kuvattu uusrealisteiksi, mutta termiä uusnaturalismi ei ole käytetty. Näkemykseni 1800-luvun naturalismista olen

esittänyt teoksessani *Särkyvä arki. Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa* (2009).

³ *Le Figaro* -lehdessä ilmestyneen, ns. ”viiden manifestin” olivat allekirjoittaneet Paul Bonnetain, Lucien Descaves, J.-H. Rosny, Paul Margueritte ja Gustave Guiches.

⁴ Naturalismin parodisesta vaiheesta enemmän Catherine Dousteysier-Khozen teoksessa *Zola et la littérature naturaliste en parodies* (2004).

⁵ Toisen maailmansodan tapahtumiin kytkeytyvä eksistentiaalisuus olisi kiinnostava tutkimuskysymys myös suomalaisessa kirjallisuudessa, kuten Jorma Korpelan, Veijo Meren ja Marja-Liisa Vartion tuotannossa. Sari Salin (2002) on tarkastellut Korpelan suhdetta Dostojevskin romaaneihin.

⁶ Tutkimuksessaan *Conrad's Existentialism* Otto Bohlmann (1991) näkee Joseph Conradin Sartren ja Camus'n edeltäjänä. Martin Nag (1998) on tarkastellut Dostojevskin merkitystä Hamsunin tuotannossa. Irmeli Niemen (2001, 284) mukaan dostojevskiläinen mielenvire kävi vanhemmiten Jotunille yhä läheisemmäksi.

⁷ Kansallismaisemasta 1800-luvun kuvataiteesta ks. Lukkarinen ja Waenenberg (2004).

⁸ Jotunin kertomuksessa, jossa ”polulta poikennut”, ”langennut” pappi vaeltaa metsän läpi ”syntisten” asuttamaan kylään voi nähdä myös alluusion Danten *Divina Commediaan*. Syksyllä 1900 Jotuni seurasi Werner Söderhjelmien Dante-luentoja Aleksanterin yliopistossa (Sarajas 1980, 174).

⁹ Kun *Arkielämää* vuonna 1909 ilmestyi, monet kriitikot kiinnittivät huomiota teoksessa kuvatun kansan ”primitiivisyyteen”. *Valvojan* Yrjö Koskelainen kuvasi Jotunin kansaa ”alkuperäisellä asteella olevaksi”, *Finsk Tidskriftin* Olaf Homén kutsui heidän ajatuksiaan ”primitiivisiksi ja muokkaamattomiksi.”

¹⁰ Maallisen pyhän kokemus on keskeinen esimerkiksi Camus'n romaaneissa (Auroy 2009, 815).

¹¹ Kuten Lea Rojola (1999, 162–163) huomauttaa, Jotunin äitiyden kuvauksissa voi nähdä yhteyden Ellen Keyn evolutionismia ja feminismii yhdistäviin ajatuksiin äitiyden eheyttävästä merkityksestä.

¹² Ilmaus esiintyy myös Psalmeissa. ”Sillä tuhat ajastaikaa ovat sinun edessäsi niinkuin eilinen päivä, joka meni ohitse, ja niinkuin vartio yöllä” (Psalmi 90:4, Biblia 1776).

¹³ Paradigmaattisten teosten merkitystä lajihistoriassa korostaa esim. Philippe Lejeune (1975/2003, 318). Paradigmaattiset teokset kiteyttävät lajille tyypillisiä piirteitä ja toimivat kirjailijoille kirjoittamisen ja lukijoille odotushorisonttina niin tulkinnan kuin arvottamisenkin kannalta. Myös Alastair Fowlerin (1982, 154) mukaan yksittäisillä teoksilla ja kirjailijoilla voi olla paradigmaattinen merkitys lajin synnyssä.

¹⁴ Episodin rakenne viittaa myös vuosisadan alun uuteen taidemuotoon, elokuvaan; Jotuni oli kiinnostunut *Arkielämää* -kertomuksen mahdollisuuksina elokuvana ja dramatisoi kertomuksen alun elokuvakäsikirjoitukseksi (SKS Kia, Maria Jotunin arkisto).

¹⁵ Kuten Bahtin (1984, 23) kuvaa, Dostojevskin romaanien miljöökuvauksessa on niukkaa. Dostojevskin tyylistä puuttuu ”länsimaiselle”, ranskalaiselle realismille ja naturalismille ominainen kuvauksellisuus. Dialogimuodon korostamisen visuaalisen realismin sijaan voi ajatella liittyvän laajemmin slaavilaiseen käsitykseen mimesiksestä, joka Stephen Hutchingsin (1997, 35–37) mukaan ei ole luonteeltaan visuaalinen ja liittyy ortodoksisen teologian käsitykseen Jumalasta dynaamisena ja ei-visuaalisena enemmän kuin staattisena ja representoitavissa olevana hahmona.

¹⁶ Viittaa romanssilla angloamerikkalaisessa tutkimuksessa käytettyyn lajitermiin *romance*,

toiminnalliseen, rakkausjuoneen perustuvaan romaaniyyppiin (ks. Regis 2004, 14). Lagerlöfin teos ilmestyi suomeksi jo 1902 (*Kjösti Berlingin taru*). Monet Jotunin aikalaiset, kuten Juhani Aho, ihailivat Lagerlöfiä, mutta Jotuni ei innostunut Lagerlöfin tyylistä (Niemi 2001, 125).

¹⁷ Viljo Tarkiainen kuvasi muistiinpanoissaan Nymania romaanin ”symboliseksi avaimeksi” ja jopa tekijän alter egoksi (SKS Kia, Maria Jotunin arkisto). Jotunille *Arkielämää* oli henkilökohtaisesti merkityksellinen teos, jonka elämäntuntemalla on paljon kosketuskohtia kirjailijan myöhempään tuotantoon ja erityisesti näytelmiin, Irmeli Niemi (1964, 19) kuvaa.

¹⁸ Kulttuuriperinteessä inestini kuvaus liittyy usein degeneraation ja hajaannuksen tilassa oleviin yhteiskuntiin, jossa eletään vailla yhteisesti sovittuja moraalisaantöjä (Fabrizio 1988, 653). Inestimotiivi alleviivaa *Arkielämää* -teoksen ”primitiivisen” maalaisyhteisön etäisyyttä muusta yhteiskunnasta. Isä-tytär -inesti symboloi myös tyrannisoivaa patriarkaalista vallankäyttöä, jota Jotuni usein kuvaa.

¹⁹ Canthin naishahmojen kuvauksesta passioiden vallassa, viettien ja vaistojen ohjaamina, ks. Majjala 2008.

²⁰ Voi kysyä, onko eksistentiaalismin vapauden kuvaus sukupuolittunutta. Naiskirjailijoiden- ja filosofien eksistentiaalisia on tutkittu vähän, vaikka eksistentiaaliset aiheet ovat keskeisiä esim. Virginia Woolfin teoksissa (Earnshaw 2006, 11). Naishahmojen rinnalla Nyman on vapaampi, mutta Kristus-hahmoissa Nymanissa on toisaalta androgyynejä piirteitä. Teoksen alussa mainitaan lyhyesti kapakan pitäjistä, joka on kiusoitellut Nymania avioliitolla, mutta muuten Nymanin seksuaalisuutta ei juuri käsitellä, mikä poikkeaa Jotunin teosten henkilökuvauksesta yleensä.

²¹ Ks. esim. Giddens 1991, 69. Juha Siltala (1992) on kuvannut ahdistusta erityisesti suomalaisiksi ilmiöksi, jonka juuret ovat pietismissä.

²² Tiedostava oleminen korostaa eksistentiaalismin luonnetta modernismin yhteiskunnallisesti kantaottavana muotona. Modernismia on kritisoitu epäyhteiskunnallisuudesta, esimerkiksi George Lukács (1958, 20–22) piti modernismia rappiollisena avantgardena.

²³ Ks. Husserl 1936/1992, 48–54. Myös Carlo Ginzburg (1989, 148–149) korostaa arjen toiminnan ”kokeellisuutta” ja intuitiivisuutta.

²⁴ Kirjallisuushistoriassa eksistentiaalismin romaani voidaan nähdä osana realismin vastareaktiona syntyneitä modernismia (modernismin käsitteestä ks. Eysteinson 1990).

²⁵ Suorana esityksenä dialogi toteuttaa naturalistista objektiivisen kuvauksen ihannetta. Dialogimuotoa voi pitää 1900-luvun vaihteen kirjallisuuden muotirakenteena, jota käyttivät myös monet Jotunin esikuviksi mainitut kirjailijat, kuten itävaltalainen Peter Altenberg ja ranskalainen Jeanne Marni. Jotunilla dialogi liittyy myös autenttisuuden ihanteeseen; puhe oli Jotunille ilmaisutapa, jossa ihminen parhaiten paljastaa itsensä ja ”todellisen minänsä” (Aarnio 1936, 6).

Lähteet

Kaunokirjallisuus

DOSTOJEVSKI, FEDOR 1880/2008: Karamazovin veljekset. Suom. Lea Pyykkö. Karisto, Hämeenlinna.

JOTUNI, MARIA 1909/1994: *Arkielämää*. Helsinki, SKS. Artikkelissa teokseen viitattu lyhenteellä A.

JOTUNI, MARIA 1930: *Kootut teokset IV. Tohvelisankarin rouva, Tyttö ruusutarhassa, Avonainen lipas*. Helsinki: Otava.

Tutkimuskirjallisuus

AARNIO, PAAVO 1936: Maria Jotunin ”Arkielämää”-kertomuksen tyylistä. Kirjallisuudentutkijain Vuosikirja 4. Helsinki: SKS.

ANHAVA, TUOMAS 1957/2002: Romaanityyppejä. *Parnasso 2/1957/Todenkaltaisuudesta*. Toim. Helena ja Martti Anhava. Helsinki: Otava.

ARISTOTELES 1997: *Aristoteles IX. Retoriikka. Runousoppi*. Suom. Paavo Hohti. Helsinki: Gaudeamus.

AUROY, CAROLE 2009: Sacré. *Dictionnaire Albert Camus*. Paris: Robert Laffont, 814–816.

BAKHTIN, M.M. 1981: *The Dialogic Imagination*. Transl. Caryl Emerson and Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.

BAKHTIN, M. M. 1984: *Problems of Dostoyevsky's Poetics*. Manchester: Manchester University Press.

BOHLMANN, OTTO 1991: *Conrad's Existentialism*. London: Macmillan.

BOURGET, PAUL 1883: *Essais de psychologie contemporaine*. Paris: Plon-nourrit et cie.

CERTEAU, MICHEL DE 1980/1990: *L'Invention du quotidien. 1. arts de faire*. Paris: Gallimard.

COLETTE, JACQUES 2007: *L'existentialisme*. Coll. Que sais-je ? Paris: PUF.

DOUSTEYSSIER-KHOZE, CATHERINE 2004: *Zola et la littérature naturaliste en parodies*. Paris: Euredit.

EARNSHAW, STEVEN 2006: *Existentialism. A Guide for the Perplexed*. London: Continuum.

EYSTEINSSON, ASTRADUR 1990: *The Concept of Modernism*. Itahaca: Cornell University Press.

FABRIZIO, RICHARD 1988: Incest. *Dictionary of Literary Themes and Motifs*. Ed. Jean-Charles Seigneuret. New York, London: Greenwood Press, 649–665.

FOULQUIÉ, PAUL 1971: *L'existentialisme*. Coll. Que sais-je? Paris: PUF.

FOWLER, ALASTAIR 1982/1997: *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*. Oxford: Clarendon Press.

GIDDENS, ANTHONY 1991: *Modernity & Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.

GIDE, ANDRÉ 1923: *Dostoïevski*. Paris: Librairie Plon.

GINZBURG, CARLO 1986/1989: *Mythes, emblèmes, traces. Morphologie et histoire*. Traduit de l'italien par Monique Aymard, Christian Paolonini, Elsa Bonan et Martine Sancini-Vignet. Paris: Flammarion.

HAGGRÉN-JOTUNI, MARIA 1908: ”Knut Hamsun. Hajanaisia ääri viivoja.” *Valvoja* 1908, 683–690.

- HOMÉN, OLAF 1910/1994: Arvio *Arkielämää* -teoksesta. *Finsk Tidskrift* 1910. Julkaistu uudelleen teoksessa Maria Jotuni 1994: *Arkielämää*. Helsinki: SKS.
- HUSSERL, EDMUND 1936/1992: *Gesammelte Schriften* 8. *Cartesianische Meditationen. Krisis*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- HUTCHINGS, STEPHEN C. 1997: *Russian Modernism. The Transfiguration of the Everyday*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KOSKELAINEN, YRJÖ 1909: Arvio *Arkielämää* -teoksesta. *Valvoja* 1909. Julkaistu uudelleen teoksessa Maria Jotuni 1994: *Arkielämää*. Helsinki: SKS.
- KUNNAS, TARMO 1980: *Nietzsche ou l'esprit de contradiction*. Paris: Nouvelles Editions Latines.
- KUPIAINEN, UNTO 1954: *Huumorin sukupolvi*. Porvoo: WSOY.
- LAITINEN, KAI 1981/1997: *Suomen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava.
- LEJEUNE, PHILIPPE 1975/2003: *Le Pacte autobiographique*. Paris: Seuil.
- LUKÁCS, GEORGE 1955/1985: *Wider den missverstandenen Realismus*. Hamburg: Claassen.
- LUKKARINEN VILLE & WAENENBERG ANNIKA 2004: *Suomi-kuvasta mielenmaisemaan: kansallismaisemat 1800- ja 1900-luvun kuvataiteessa*. Helsinki: SKS.
- MAIJALA, MINNA 2008: *Passion vallassa. Hermostunut aika Minna Canthin teoksissa*. Helsinki: SKS.
- MELKAS, KUKKU 2009: Palvelustyttö sivistyneistön peilinä. *Läpikulkuihmisiä*. Toim. Kukku Melkas. Helsinki: SKS, 107–134.
- MORETTI FRANCO 1998: *Atlas of the European Novel*. London: Verso.
- NAG, MARTIN 1998: *Geniet Knut Hamsun – en norsk Dostojevskij. Essays*. Solum Forlag: Oslo.
- NIEMI, IRMELI 2001: *Arki ja tunteet. Maria Jotunin elämä ja kirjailijantyö*. Helsinki: Otava.
- NIEMI, IRMELI 1964: *Maria Jotunin näytelmät. Tutkimus niiden aiheista, rakenteista ja tyylistä*. Helsinki: Otava.
- NUSSBAUM, MARTHA C. 1990: *Love's Knowledge. Essays on Philosophy and Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- REGIS, PAMELA 2003: *A Natural History of the Romance Novel*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- ROJOLA, LEA 2006A: Konstit on monet kun kahvihammasta kolottaa. *Täysi kattaus. Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa*. Toim. Siru Kainulainen ja Viola Parente-Çapkova. Turku: Turun yliopisto, 269–296.
- ROJOLA, LEA 2006B: Puhetta siitä. Lukijuuden rakentuminen Maria Jotunin novellissa Rakkautta. *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*. Toim. Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö ja Toni Suutari. Helsinki: SKS, 475–498.

- ROJOLA, LEA 1999: Modernia minuutta rakentamassa, Veren ääni. *Suomen kirjallisuus-historia 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Toim. Lea Rojola. Helsinki: SKS, 150–183.
- ROSSI, RIIKKA 2009: *Särkyvä arki. Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- SALIN, SARI 2002: *Hullua hurskaampi. Ironinen kahdentuminen Jorma Korpelan romaaneissa*. Helsinki: WSOY.
- SARTRE, JEAN-PAUL 1946/1996: *L'Existentialisme est un humanisme*. Paris: Gallimard.
- VAN STRALEN, HANS 2005: *Choices and Conflicts. Essays on Literature and Existentialism*. Brussels, New York: P.I.E.–P. Lang.
- SARAJAS, ANNAMARI (TOIM.) 1965: *Suomen kirjallisuus V*. Helsinki, SKS & Otava.
- SARAJAS, ANNAMARI 1981: *Orfeus nukkuu. Tutkielmia kirjallisuudesta*. Porvoo: WSOY.
- SAWIKI, JANA 1988: Existentialism. *Dictionary of Literary Themes and Motifs*. Ed. Jean-Charles Seigneuret. New York, London: Greenwood Press, 485–495.
- SILTALA, JUHA 1992: *Suomalainen ahdistus. Huoli sielun pelastumisesta*. Helsinki: Otava.
- TERRAS, VICTOR 1981: *A Karamazov Companion. Commentary on the Genesis, Language, and Style of Dostoyevsky's Novel*. Madison: University of Wisconsin Press.
- TERRAS, VICTOR 1991: *A History of Russian Literature*. New Haven and London: Yale University Press.
- WESTERMARCK, EDWARD 1891/1932: *Avioliiton historia. Suomennos*. Helsinki: WSOY.

Muut lähteet:

MARIA JOTUNIN ARKISTO. SKS Kia.